

vověký salon, který byl sociální institucí klíčovou pro vznik buržoazní veřejné sféry, představuje pomocí dvou navzájem se nevylučujících pojetí, a to Habermasova racionálního salonu vyznačujícího se rovností jeho členů, kritičností, otevřeností a hlavně veřejným užíváním rozumu, který zde byl rozhodující instancí, a přátelského salonu Seily Benhabib, která u salonu zdůrazňuje zejména občanské přátelství. Uvedené rysy novověkého salonu se staly i základními charakteristikami normativních teorií veřejné sféry. Jodi Dean srovnává všechna tři pojetí salonu z hlediska interaktivity, subjektivity, médií a dějiště veřejné sféry, přičemž upozorňuje na to, že skutečnost, že síťové interakce nesplňují normy tradičního pojetí veřejné sféry, nevypovídá nic o nedemokratičnosti kybersalonů, ale naopak poukazuje na neadekvátnost tradičního pojetí a na nutnost nového normativního pojetí veřejnosti, které bude lépe reflektovat stávající praxi.

Po článku Jodi Dean následuje stať Huberta Buchsteina, který na rozdíl od Jodi Dean zastává názor, že internet není novou veřejnou sférou právě proto, že neodpovídá habermasovskému pojetí veřejnosti, nicméně ve svém článku *Argumenty proti on-line volbám* se nezabývá internetem či kybersalony, ale újeji vymezenou problematikou on-line voleb. Jedním z jeho hlavních argumentů je, že tento postup voleb s sebou nese permanentní procedurální krizi legitimacy, neboť vždy bude existovat riziko nedostatečného zabezpečení on-line voleb, možnost napadení hackery atd. Bez ohledu na to, zda ke zmíněným manipulacím skutečně dojde, se pak nikdy nelze zbavit „neodstranitelného zbytku nedůvěry“, protože zpochybnění hlasování se vždy může objevit při těsných nebo překvapivých volebních výsledcích, a tak bude podkopávat legitimitu volebních rozhodnutí.

Článek *Informační technologie, globalizace, prostory moci* Olega Suši se věnuje dvěma důležitým soudobým jevům, a to informatizaci a globalizaci. Nejdříve rozebírá vztah sociálních aktérů a jejich sociálních zájmů k různým globálním prostorům tak, že představuje vybrané teoretické koncepce nadnárodních prostorů (M. McLuhan, J. Rosenau,

I. Ramonet, S. Sassen a B. Smart) a představuje jejich základní tematizace globálních problémů. Posléze se věnuje vlivu nových sociálních napětí na demokracii, zkoumá vliv informačních technologií (IT) na práci a kritizuje komercializaci kulturního života.

Jari I. Niemi ve svém příspěvku *Demokracie a technologická reforma* kriticky srovnává pojetí technologie v teoriích Jürgena Habermase a Andrewa Feenbergera s tím, že se snaží otupit Feenbergerovu kritiku Habermase. Ukazuje, že obě pojetí technologie k sobě mají velice blízko z hlediska důsledků pro společenskou kritiku techniky, jejího místa a funkce ve společnosti.

V textu *Technověda a sociální aktéři v globalizující se společnosti vědění* řeší Jiří Loudín otázku, do jaké míry je možné a žádoucí v nových podmínkách globalizace demokraticky usměrňovat a ovládat rozvoj vědy a techniky. Snaží se představit analýzy konceptu technovědy, který se zdá být v éře globalizace určujícím termínem pro zkoumání vztahů vědy, techniky a společnosti. Provázanost moci, vědění a demokracie skýtá jak potence pro nacházení řešení rizik a nejistot (problémů), tak i nebezpečí, že naopak nové nejistoty a rizika díky vědění vzniknou.

Sborník je uzavřen příspěvkem Fuyuki Kurasawy *Jak propojit technovědu, etiku a demokracii*. Kurasawa v něm kriticky analyzuje nebezpečí, které pro západní společnost představuje předstih technovědy před etickým a sociálněpolitickým rámcem společnosti. Snaží se ve svém textu rozvinout analýzy technovědy, demokratického deficitu při uplatňování vědeckého a technického poznání a etického vakua příznačného pro období modernity. Modernitu samotnou interpretuje jako „oblast neustálého napětí mezi póly autonomie a racionální kontroly“ (s. 319). Analýzy dále rozšiřuje směrem k hlubšímu pochopení těchto jednotlivých aspektů moderní společnosti a především jejich vzájemných vztahů a provázaností. Cílem jeho textu však není pouze přesná kritická analýza problému, ale, jak sám autor uvádí, jeho cílem je především podnitit a podpořit projekt autonomie (pro-

EVROPSKÁ UNIE, GENDER A POLITIKA / Zuzana Uhde

16. ledna 2006 se konala v prostorách emauzského kláštera konference na téma Gender a politika v rozšířené Evropě. Konferenci organizoval CEFRES (Centre français de recherche en sciences sociales) a Sociologický ústav Akademie věd ČR v další spolupráci s Association Française de Science Politique a Ministerstvem zahraničních věcí Švýcarské konfederace. Jednotlivé příspěvky byly rozčleněny do dvou tematických bloků: vliv evropeizace na veřejné politiky a reprezentaci genderových zájmů a v odpolední sekci mechanismy vyloučení a začlenění žen v politice. Cílem konference bylo poukázat na genderové aspekty participace na veřejném životě a pomocí mezinárodní komparace pak identifikovat společné či naopak specifické momenty udržování genderových nerovností a nastínit tak možné cesty jejich eliminace. Společnou linií všech příspěvků bylo posouzení role evropské integrace a zhodnocení jejího vlivu na prosazování genderové rovnosti nejen v politice.

Dopoledne bylo tedy věnováno zkoumání institucionálního rámce prosazování genderové rovnosti a problematických aspektů spolupráce mezi neziskovou sférou a vládní politikou. V úvodním příspěvku přednesla Sophie Jacquot z pařížského Institut d'études politiques kritickou analýzu konceptu gender mainstreamingu a nastínila jeho vývoj. Autorka kriticky zhodnotila zejména jeho nejednoznačnou definici. Koncept gender mainstreamingu v sobě podle autorky příspěvku odráží změny veřejných institucí v manažerské organizace sledující efektivitu ve využití lidských zdrojů a akcentující genderovou rovnost z důvodů využitelnosti ženské pracovní síly. Ke stoupající popularitě gender mainstreamingu přispěl podle ní i „mýtus novosti“ a snaha odkázat někdy „příliš“ hlasité feministické výhrady do patričních mezí. Ambivalentní definice gender mainstreamingu, který je řízen logikou efektivnosti a economic-

jekt společenského sebeustavení a normativního sebeurčení občanů) oproti instrumentálně-racionální kontrole. Snaží se ukázat, jak by bylo možné překlenout etické vakuum a demokratický deficit: demokratizací a etizací technovy.

Domníváme se, že předložený soubor textů je i přes různé tematické a postojové zaměření jednotlivých autorů a autorek zdařilým obrazem a zároveň výstižným srovnáním dis-

kusí o globální spravedlnosti a demokracii u nás a ve světě. Sborník *Globální spravedlnost a demokracie* se tak může v českém jazykovém prostředí stát významným prostředkem pro kritická zamýšlení se nad výzvami, které před nás nepochybně kladou procesy globalizace – nad výzvami demokracie a zvláště spravedlnosti.

OBHAJOBA PRÁV CIZINCŮ / Ondřej Štěch

BENHABIB, S. 2004. *THE RIGHTS OF OTHERS. ALIENS, RESIDENTS AND CITIZENS*. CAMBRIDGE: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS.

Mluvit o díle *The Rights of Others* pouze jako o studii zabývající se problémy migrace v současném světě by bylo zavádějící zúžení, neboť rámcem úvah je zde jeden z podstatných a zakládajících rysů demokratického společenství, kterým je členství. Seyla Benhabib argumentuje, že státní občanství, které bylo v moderní době standardním a exkluzivním typem členství v politickém společenství, se zproblematizovalo. Otázka postavení cizinců a jejich podílu na vládě v demokratickém státě vyzývá k novému promyšlení a doplnění instituce občanství. Cílem je základní normativní rozvrh, s jehož pomocí by bylo možné rozšiřovat práva „těch druhých“ při zachování celistvosti demokratického společenství.

Při budování takového rozvrhu se Benhabib opírá o diskursivní etiku Jürgena Habermase. Kritériem platnosti jakékoli normy je v jejím rámci jedině souhlas všech účastníků rozpravy s touto normou, tedy diskursem. V otázce členství, příslušnosti ke konkrétní demokratické společnosti, je ovšem nezbytné vyřešit jisté napětí specifické právě pro tuto otázku. Zatímco v běžných demokratických diskurzech mohou všichni, jichž se to týká, vystoupit se svými stanovisky (alespoň principiálně), tak naproti tomu právě v této otázce se rozhodování vždy týká těch, kteří do debaty

vstoupit nemohou, neboť nejsou členy. Tento problém nevzniká u nedemokratických vlád, kde jsou v zásadě všichni stejným způsobem poddáni vládci, je však zásadní v demokracii, kde je suverénem lid.

Ačkoli je pojem lidu (*demos*), který svým rozhodováním vytváří jednotu, pro demokracii konstitutivní, nepanuje jednotu v jeho chápání. V novodobých dějinách byl za jeho základ zpravidla brán národ (*ethnos*), společenství spojené rodem, jazykem a dějinami. Ten disponoval neomezenou suverenitou na svém teritoriu, a za svůj poměr k cizincům se nemusel nijak zodpovídat. Tento rámec byl zejména po druhé světové válce přehodnocen a rozvinul se režim lidských práv, ve kterém figuruje jako základní subjekt jedinec, a tento režim překračuje hranice států a stojí nad jejich suverenitou. Jedním z těchto nároků je právo na emigraci a změnu občanství, které však není doplněno právem na imigraci a přijetí. V tomto bodě tak teritoriální suverenity států zůstává nedotčena. Podle Benhabib je nutné tento stav přehodnotit, neboť je v rozporu se sebe porozuměním liberálních států a zároveň s nároky diskursivní etiky, která je hlubším normativním základem pojetí lidských práv.

Napětí mezi univerzálními nároky lidských práv a potřebou zachovat takové společenství, které samo sobě vládne

kého zisku spíše než rovnosti, tak podle Jacquot snižuje potenciální pozitivní vliv evropeizace na proces zrovnoprávnění pohlaví. Druhý příspěvek se týkal fenoménu prostituce ve vztahu k otázkám migrace a vyvíjení veřejných politik, což jej spojovalo s jinak trochu vzdáleným tematickým zaměřením sekce. Mathilde Darley z pařížského Institut d'études politiques a doktorandka CEFRESu představila vlastní výzkum prostitutek v příhraničních oblastech České republiky. Společnost se na tento jev podle ní dívá velmi zjednodušeně pomocí konstrukce „univerzální morálky“ a jednotné „sexuální normy“, prostituteující se ženy jsou pak nahlíženy bez rozdílu jako oběti a muži – jejich klienti – jako ztroskotanci. Ačkoli tento model nelze ani podle autorky příspěvku zcela popřít, je podle ní nutné vnímat ženy prostitutky v kategoriích, které si samy pro pochopení vlastní situace vytvářejí. Je tedy nutné vzít v úvahu celý komplex odlišných motivací, například řešení ekonomického nedostatku či nabytí kontroly nad vlastním životem. Do oblasti prostituce se dále výrazně promítá stereotypní vnímání imigrantů a imigrantek, prostituce jako mezinárodní zločin je tak chápána jako export kriminality z východu na západ.

Druhá část dopoledního programu byla konkrétněji namířena na zmapování institucionálních podmínek podporujících genderovou rovnost a prosazování genderových zájmů. Ve dvou referátech byla prezentována situace v České republice a poslední dopolední příspěvek se zabýval situací ve Švýcarsku. Hana Hašková ze Sociologického ústavu AV ČR analyzovala vliv Evropské unie na změny ve strategiích ženských občanských skupin a ženských či feministických nevládních neziskových organizací (NNO). Ve výzkumu identifikovala tři zásadní změny, ke kterým došlo v souvislosti s přípravou České republiky na vstup do Evropské unie: 1) profesionalizaci, 2) projektovou strategii a 3) reformní strategii. Z důvodů změn ve financování NNO z průběžného financování, založeného na mezinárodní spolupráci, na grantové financování především z fondů EU, se pro fungování NNO stala zásadní profesionaliza-

na základě vlastní identity, je vepsáno do základů liberálních států. Není možné zcela jednoduše rozpustit hranice a přijmout každého bez jakýchkoli nároků, a stejně tak není možné zcela se uzavřít všem přichozím, ať je vedou jakékoli pohnutky. Mezi těmito dvěma póly musí být nějaké zprostředkování. Pro popis tohoto zprostředkování si Benhabib vypůjčuje lingvistický pojem *iterace*, tj. opakování, užívání pojmů v novém kontextu. Demokratická iterace je potom proces zavádění univerzalistických nároků práv do prostoru sebeporozumění pospolitosti prostřednictvím veřejné debaty, učení se a nového porozumění. Je to taková implementace obecnějších nároků, která neznásilňuje dosavadní sebepojetí pospolitosti a zároveň ponechává otevřený prostor pro jeho další rozvoj ve směru inkluze a uznání.

Jednotlivé oddíly knihy lze rozdělit do dvou částí. Výchoziskem argumentace druhé části je rozsáhlá kritická rozprava především nad koncepty Immanuela Kanta, Hannah Arendt a Johna Rawlse, která otevírá širší založení tématu. Vedle morálních a politických aspektů rozebírá také sociologické pozadí jednotlivých teorií. Porozumění sociální realitě vytváří morální závazek a je také nezbytným kontextem morálních úvah, mají-li být smysluplné.

Kant se dotýká problematiky migrace zejména ve svém pojetí kosmopolitního práva, které stanovuje poměr jedince k cizímu státu. Jeho cílem je vytvořit obecnou pohostinnost, právo na mírné přijetí všech, kdo museli překročit hranice, neboť jinak by zahynuli. Tento pohyb ovšem nesmí vytvářet vynucený vliv na majetkové poměry přijímající země. Několik momentů zůstává otevřeno, především zda lze chápat tento nárok jako pozitivní právo, nebo pouze jako morální závazek. Dále Kant ostře odděluje první přijetí na území státu od plného přijetí do občanství státu, přičemž ve druhém ponechává naprostou suverenitu vůli místního suveréna. Jeho teorie tak obsahuje dva protichůdné pohyby reflektující přechod od vestfálského modelu suverénních států k mezinárodnímu liberálnímu společenství, vázanému právními nároky jednotlivců. Přehodnocení zde

vyžaduje hlavně mezera mezi dočasným a trvalým přijetím, která je naplněna pouze libovůlí – v době relativizace členství je žádoucí vytvářet více stupňů přijetí, které budou mít právní rámeček.

Důvodem je snaha zamezit úplné bezprávnosti jakéhokoli člověka, stavu, který podle Hannah Arendt stál v pozadí totalitarismů 20. století. Benhabib rozebírá její pojem „práva mít práva“, tedy morální nárok na jistou právní existenci. Zbavení občanství podle Arendt zbavuje člověka právního rámce a jakékoli možnosti obhajoby proti případnému bezprávní a činí ho tak velmi zranitelným. Není však stále jasné, jak zakotvit tento nárok. Arendt nevěří ani obecně pojatému lidství, ani globální vládě. Řešení vidí v pojetí státu jako právně občanského společenství vázaného právy a ne jako etnického společenství a zde přejímá napětí mezi univerzálními nároky a demokracií, které je přítomno i u Kanta. V jejím pojetí suverenity však zůstává statická, neboť nevyvozuje z uvedeného napětí možnost změny pojetí členství. Benhabib rozvíjí její pojem dále, když ukazuje, že právní a občanská pospolitost není trvalé povahy, nýbrž že se svým rozhodováním stále znovu sama definuje, jak v rovině porozumění, tak v rovině institucionální.

Ze současných významných teorií je zde analyzována Rawlsova teorie a dále aplikace jeho teorie spravedlnosti na mezinárodní vztahy. Rawls se pokusil vyrovnat s otázkou mezinárodní spravedlnosti v díle *Právo národů* (Law of Peoples), kde se snažil sloučit liberální perspektivu s ohledem na různé politické tradice, kterým je liberalismus cizí. Jako subjekt tohoto práva zvolil národ (ani jedince, ani stát), ovšem Benhabib ho důkladně kritizuje za smíchání sociologické deskripce s normativitou a za nereflektované vymezení pojmu tak, jak je možné jen v rozvinutém moderním státě. Kromě toho je podle ní Rawlsův pojem národa naivně holistický – ignoruje vnitřní štěpení, která rozdělují národy, i nároky těch skupin, které shodou okolností nedosáhly statusu národa. Migrace v tomto schématu je jen okrajovou záležitostí a práva migrantů jsou zcela podřízena

ce nutná pro zajištění administrativy grantů a vytváření sítí partnerských organizací s cílem získání velkých evropských grantů, což zapříčinilo zánik malých občanských skupin. K redukci diversity ženských občanských skupin vedlo rovněž zdůraznění určitých témat a naopak potlačení jiných, z hlediska EU marginálních problémových okruhů (např. ekofeminismus). V této nové tendenci se odráží třetí rys změny, tj. reformní orientace neboli zaměření se na politicky průchodná témata zdůrazňovaná v EU. Druhý příspěvek reflektující vliv vstupních rozhovorů a samotného vstupu do EU na české ženské NNO přednesla Alena Křížková ze Sociologického ústavu AV ČR, která se zaměřila na interakce NNO s politicko-administrativní úrovní. Teprve zahájení přístupových rozhovorů legitimizovalo pro českou politickou sféru problematiku rovnosti a význam rovných příležitostí žen a mužů. Tempo legislativního zakotvení rovnosti bylo ovšem Evropskou komisí hodnoceno v průběhu přístupových rozhovorů spíše negativně. Autorka zdůraznila zásadní slabou stránku procesu prosazování rovnosti v podobě prostého kopírování schémat na řešení genderových otázek aplikovaných v EU bez rozvíjení alternativních možností či přizpůsobení jednotlivých strategií specifikům českého prostředí. Výsledné institucionální změny tudíž ani nemohly být uspokojivé. Poslední dopolední příspěvek přednesla Thanh-Huyen Ballmer-Cao z Faculté des sciences économiques et sociales v Ženevě, která interpretovala vývoj politického vnímání genderových vztahů ve Švýcarsku. Vyzdvihla zejména faktor občanské povinnosti a stimulace vůle ve společnosti k genderovým změnám, neboť podle ní například ve Švýcarsku je formální rovnost víceméně realizována, zatímco skutečná rovnost mezi muži a ženami, které brání hlubší ideologické bariéry, zůstává stále na půli cesty.

Odpolední sekce, které předsedala Hana Havelková z Fakulty humanitních věd UK, byla věnována participaci žen v politice. Pomyšlnou spojující linii referátů představovala otázka kvót jako mechanismu pro zvýšení poměrného zastoupení žen a mužů na všech úro-

suverenitě národů. Podle autorky jde paradoxně o popření liberální perspektivy samotným Rawlsem.

Plodnější je radikalizovaný egalitární liberalismus, který vidí světovou společnost jako hustou síť vztahů, v nichž lze uplatnit princip difference k nápravě nespravedlností. Hranice chápe jako pouze nahodilé jevy, státy jsou provázané, a proto i vzájemně zavázané. Benhabib uznává redistributivní moment v mezinárodním právu, ale způsob jeho zavedení v této tradici kritizuje ze tří důvodů: 1. epistemickeho – neznáme dostatečně přesně všechny ekonomické závislosti, které působí nerovnosti; 2. hermeneutického – místo interpretace rozmanitých tradic a pojetí blaha převádí princip difference všemnu nápravu jen na ekonomické narovnání; 3. demokratickeho – jelikož ve dvou výše uvedených sférách není dostatek shody, není také reálné globální přijetí principu difference demokratickou cestou. Tento princip může sloužit spíše jako kritérium usuzování než jako exaktní návod, a to v rámci modelu kosmopolitního federalismu, který je normativním vyústěním argumentace obsažené v druhé části knihy.

Po kritickém zhodnocení filozofické tradice rozvíjí Benhabib vlastní argumentaci, která spočívá v obhájení práva na členství z pohledu diskursivní etiky. Je-li správná jen ta norma, kterou lze rozumně obhájit přede všemi, kterých se dotýká, potom při úvaze o členství musíme brát v úvahu i názor těch, kteří dosud členy nejsou, ale žádají o ně. Právo na členství lze odepřít jen na základě důvodů rozumně zdůvodnitelných pro obě strany. Jako takové nemohou obstat nahodilosti etnicity, pohlaví či náboženství, ani všechny další atributy, které nejsou záležitostí volby. Obhájit lze proti tomu kritéria, jako jsou některé naučitelné kompetence nebo čekací lhůty upravující přístup k plnému přijetí. Podmínkou je, aby byla jednoznačně zákonně vymezena a neponechávala prostor byrokratické či jakékoli jiné zvůli. Diskursivní princip lze vyjádřit jako rozvahu z pohledu druhé strany – přijímající strana má obhájit své důvody i před sebou samou v hypotetické situaci čekatela.

Z této perspektivy podrobuje Benhabib analýze současný režim práv v Evropské unii, jeho strukturu v závislosti na stupni členství. Panuje zde roztržičnost daná mnohostí států a jejich zavedených tradic. Obecně platí, že pro občany zvláště, ale i pro obyvatele z cizích zemí, je k dispozici rozvinutý systém práv lidských, politických i sociálních. Rozložení občanství na jednotlivé komponenty a vytvoření mezistupňů tu již pokročilo a odráží alespoň částečně realitu, ve které tvoří přistěhovalci bez občanství významnou část populace některých států. To však neplatí pro azylovou politiku. Utečenci jsou chápáni většinou jako kvazikriminální osoby s minimem práv a jednotlivé státy ve vztahu k nim uplatňují neomezovanou suverenitu. Spolupracují na boji proti nim i s třetími zeměmi, včetně utlačovatelských režimů. Svým přístupem popírají principy mezinárodních konvencí a vytvářejí velkou trhlinu v evropském právním rozvrhu.

Uvedené oblasti procházejí stálými proměnami v souvislosti s hledáním evropské identity. Zánik mnoha zavedených forem vede k vícero i protikladným důsledkům a rovněž protichůdným interpretacím. Oficiálně je jednotu Evropy zastřešena slabými liberálními ideály. Případ Turecka svědčí o problematičnosti tohoto předpokladu, spíše jsou zde ve hře i silné pospolité identity, které však nejsou plně explikované a vyjasněné. Rozmanité tlaky a zároveň univerzalistické nároky podněcují „právně-generativní“ politiku – reformulaci identity ve vztahu k měnícím se skutečnostem.

Knihy představuje konkrétní případy, které ukazují střetávání zvyků a nároků těch, kdo jsou „cizí“ – ať již jsou často občany nebo dlouhodobými obyvateli, s historicky rozvinutými hodnotami evropských demokracií. První je „šátkový zákon“ ve Francii, který má být obranou sekulárního veřejného prostoru francouzského státu proti náboženské symbolice obecně. Šátek muslimských žen se stává v kontextu Západu mostem mezi jejich původem a nově utvářenou identitou. A nově zde také získává politický význam, rozdílný od palety významů společenských, který má v muslim-

ních politické reprezentace. První přednášející Catherine Achin z Université Paris VII prezentovala srovnávací výzkum reprezentace žen v parlamentu ve Francii a v Německu v poválečném období. Jednalo se o biografické studie žen, na jejichž základě autorka příspěvku rekonstruovala specifické prvky vývoje politické kariéry žen v obou uvedených zemích. Ve Francii podle ní ženy vstupují do politiky přes regionální úroveň, zatímco v Německu ovlivňuje úspěšnost žen spíše stranická příslušnost. Z obecných společenských faktorů vyzdvihla autorka příspěvku větší snahu ovlivňovat politiku u feministického hnutí v Německu na rozdíl od Francie. Podle ní je ve Francii až zarážející rozdíl mezi úrovní participace žen na pracovním trhu a obecné emancipace žen ve společnosti na straně jedné a politickou reprezentací žen na straně druhé, z čehož vyvodila kritiku interpretace vztahu společnosti a politiky jako jednoduché lineární závislosti. Jediný muž, který přednesl příspěvek na konferenci, Maxime Forest z pařížského Institut d'études politiques, prezentoval svůj výzkum změn politické reprezentace a veřejného prostoru v postkomunistické éře, přičemž se v referátu zaměřil na Českou republiku. Z genderové perspektivy analyzoval transformaci veřejného prostoru, historicky ojedinelou redistribuci moci a nový vznik genderově segregovaných oblastí veřejného života. Zatímco muži hned od začátku dominovali v politické oblasti a položili základ její dnešní maskulinizované formě, ženy se angažovaly více v neveřejném sektoru a občanských iniciativách. Forest tento rozdíl přisoudil mimo jiné odlišné struktuře vzdělání žen a mužů, která spolu s aspektem specializace a zaměření stran u moci v počátečním stadiu transformace podpořila stereotypní rozdělení genderových rolí v politice. Diskutantka Zdenka Mansfeldová ze Sociologického ústavu AV ČR ale v diskusi vyzdvihla vedle uvedených dvou faktorů také faktor mechanismu výběru kandidátů a vnitřního zájmu stran. Možnosti komparace poskytla Irmína Matonyha z Institutu sociálních věd ve Vilniusu, která se zabývala „bojem“ žen o uznání na nejvyšších pozicích politické reprezentace v Litvě. V perspektivě srovnání s Českou republikou poukázala zejména na fakt politické viditelnosti žen na nej-

ském světě. V případě německé učitelky afghánského původu, která učila s šátkem, vyzývá tentýž symbol k redefinici povahy veřejného pracovníka. Podle soudu zákaz šátku neplyne z ústavy, ale volnost v určení pravidel byla ponechána zemským parlamentům, které jej zakázaly. Další případ se týká volebního práva cizinců, zároveň ale trvalých obyvatel, v komunálních volbách ve spolkových zemích na severu Německa. Tento spor se rozvinul v zásadě kolem definice lidu – jestli má být definován skrze národní identitu jako *ethnos*, nebo jako politické společenství spojené sdíleným prostorem a odpovědností, tedy *demos*. Tyto případy demonstrierají „demokratické iterace“, intenzivní rozpravy o poměru mezi silnými lokálními a národními identitami evropských demokracií a univerzálními právy, reprezentovanými nároky těch, kteří jsou jiní, ale nechtějí být jen druzí.

Vize kosmopolitního uspořádání předložená Seylou Benhabib v této práci není radikalizovaným liberalismem, který všechny rozdílnosti komunit a jejich historií ignoruje a hranice v zásadě rozpouští. *Demos*, který je základem demo-

kracie, potřebuje hranice vymezující členství. Ty však musejí být porézní, přístupné pro lidi hledající lepší život nebo pouhou jeho záchranu. Jak úplná rozvolněnost, tak i opevněný hrad ničí demokratickou identitu. Střední stav mimo oba extrémy nazývá kosmopolitním federalismem.

Jedním z principů demokratického vývoje je rostoucí uznání všech dosud opomíjených či ponížených skupin a jedinců. Toto uznání spočívá v přiznání práv a důstojnosti svobodných členů společenství. Seyla Benhabib v této práci dovedla s velkou erudiicí tematizovat a obhájit nárok na uznání pro jednu z nejohroženějších skupin světové společnosti, kterou jsou lidé žijící v cizí zemi (učinila tak s vhlédem, který možná plyne také z faktu, že sama žije mimo zemi svého původu). Rámec, který navrhla, teoreticky zakotvuje nejenom práva těchto lidí, ale bere v úvahu i potřeby přijímajících společenství. Ukazuje možnost, jak se v čase nepochybně komplikovaných proměn mohou různé skupiny vzájemně přizpůsobit, aniž by se opakovaly všechny hrůzy minulých staletí.

SLEPÁ ULÍČKA SPRAVEDLNOSTI MEZI SOCIÁLNÍ ROVNOSTÍ

A KULTURNÍ ODLIŠNOSTÍ V TEORII NANCY FRASER¹ / Zuzana Uhde

FRASER, NANCY. 1997. *JUSTICE INTERRUPTUS: CRITICAL REFLEXIONS*

ON THE „POSTSOCIALIST“ CONDITION. NEW YORK & LONDON: ROUTLEDGE.

V následujícím textu představuji knihu významné současné kritické teoretičky Nancy Fraser. Ačkoli je její kniha *Justice Interruptus* staršího data, pokládám za přínosné recenzovat ji v češtině i s určitým časovým odstupem, a to tím spíše, že česká veřejnost měla možnost se seznámit s její teoretickou koncepcí prostřednictvím nedávno vydaného překladu knihy *Přerozdělování nebo uznání?*, kterou Nancy Fraser vydala v roce 2003 se svým teoretickým oponentem a diskusním partnerem Axelem Honnethem. Rámec knihy *Justice Interruptus* tvoří poukaz na dilema spravedlnosti v „post-

socialistické“ éře a snaha o jeho překonání prostřednictvím integrativního přístupu, který by do sebe zahrnul jak distributivní paradigma, reprezentované tradičními koncepcemi sociální rovnosti, tak paradigma uznání, reprezentované multikulturní politikou difference. Koncepce „postsocialistické“ situace Fraser slouží pro vytyčení aktuálního rámce politicko-teoretických úvah, přičemž odkazuje na tři její základní rysy: 1. absenci přesvědčivého pojetí emancipačního společenského projektu, 2. obecné oddělení kulturní politiky uznání a sociální politiky přerozdělování a 3. fragmen-

vyšších pozicích již od počátku transformačního období, což umožnilo vytvořit určitý precedens. Nicméně i přesto jsou v Litvě vztahy mezi pohlavími v politice stejně jako jinde ovlivňovány fenoménem tokenismu, kdy jsou ženám přidělovány genderově stereotypní oblasti jako rodinná a sociální politika či vzdělávání, a ženy tak v parlamentu zaujímají postavení „druhých mezi prvními“.

Explicitně kvótám byly věnovány dva poslední příspěvky konference přednesené Leou Sgier z ženevské Faculté des sciences économiques et sociales a Mariette Sineau z Centre de recherche politique IEP. První z nich se věnovala srovnání debaty ohledně kvót a jejích výsledků ve Francii a Švýcarsku na základě odlišného ideologického pozadí politických systémů těchto dvou vyspělých zemí, které do značné míry určovalo rovněž odlišnou argumentaci proti kvótám. Závěrečný příspěvek Mariette Sineau byl zaměřen na politickou situaci ve Francii, kde jsou kvóty interpretovány jako protiklad republikánských principů a kultury univerzalizmu. Nicméně v souvislosti s oslabením národního státu a krizí reprezentace byl nakonec v roce 2000 přijat zákon, který zahrnoval rovněž mechanismus kvót. Jeho dodržování mělo být garantováno systémem sankcí při nedodržení předepsaného poměru mužů a žen na kandidátních listinách. Srážky státního příspěvku jsou ovšem pro strany nedostatečnou motivací a paradoxně tak v Národním shromáždění v posledních volbách došlo k dalšímu snížení počtu žen. Nicméně, jak uzavřela Sineau, i neefektivní zákon může mít symbolický vliv.

Závěrečného shrnutí se ujala Marie Čermáková, ředitelka Sociologického ústavu AV ČR, která vyzdvihla zejména význam interdisciplinárního zkoumání dané problematiky a přínos komparativních analýz. Trefně rovněž vystihla jediný společný bod argumentů proti kvótám, jímž je skutečnost, že jsou proti. Odmítnutí kvót je v různých zemích odvozováno a zdůvodňováno jinými principy a na základě zcela odlišných úvah, které často systematicky popírají efektivnost tohoto prostředku pro prosazení rovnosti v politickém zastoupení žen a mužů. Je proto zcela na místě ocenit uspořádání konference Gender a politika v rozšířené Evropě, která po-

tarizaci požadavků rovnosti kvůli rychle rostoucím materiálním nerovnostem (s. 3). Fraser kritizuje zejména pojetí kultury a ekonomie jako vzájemně protikladných sfér společenského života a interpretaci paradigmatu přerozdělování a paradigmatu uznání jako neslučitelných. Podle ní tyto dimenze odkazují na zásadní aspekty spravedlnosti, které nelze přehlédnout – paradigma přerozdělování tematizuje třídní nerovnosti a materiální nespravedlnosti přehlížené paradigmatem uznání, naproti tomu paradigma uznání se zabývá institucionálními nespravedlnostmi a kulturním zneuznáním, které jsou potlačovány v rámci paradigmatu přerozdělování. Oba druhy nespravedlností mají ovšem zásadní význam, Fraser proto zdůrazňuje, že každá koncepčně nosná teorie spravedlnosti se musí zabývat oběma těmito analyticky odlišnými, nicméně prakticky provázanými aspekty spravedlnosti současně. Politický projekt postsocialistické éry navíc musí vzít v úvahu zmíněné tři základní rysy a nabídnout „přesvědčivé pojetí radikální demokracie“, které by představovalo alternativu k současnému sociálnímu řádu.

V první kapitole „Od přerozdělování k uznání? Dilema spravedlnosti v postsocialistické éře“ Fraser rozvíjí vlastní dvoudimenzionální teorii spravedlnosti, která rovnoměrně bere v úvahu jak ekonomicky založenou nespravedlnost v podobě nedostatečného přerozdělování, tak institucionálně vytvářenou statusovou nerovnost a zneuznání. Tento svůj přístup Fraser aplikuje ve třech rovinách: morálně-filozofické, sociálněteoretické a politickoteoretické. Svou kritiku egalitárních teoretiků a teoretiček i teoretiků a teoretiček uznání Fraser opírá o analýzu bivalentních kategorií, jako jsou gender či „rasa“. Kategorie genderu (stejně jako „rasy“) v sobě podle ní propojuje jak socioekonomické nespravedlnosti spojené s třídním vykořisťováním, tak kulturní nespravedlnosti asociované se zavrženými či opovrhovanými sexuálními orientacemi. Aby bylo tudíž dosaženo genderové spravedlnosti, musí dojít k restrukturalizaci politické ekonomie a k eliminaci nerovné distribuce zdro-

jů, zároveň musí být odstraněno institucionalizované znevažování a musí být změněny kulturní normy tak, aby umožňovaly uznání všech lidských bytostí. „Samozřejmě, tyto dvě stránky nejsou striktně odděleny. Naopak se překrývají a vzájemně se dialekticky upevňují, neboť sexistické a androcentrické kulturní normy jsou institucionalizovány státem a ekonomikou a ekonomické znevýhodnění žen omezuje ženský „hlas“ a zabraňuje rovné participaci na utváření kultury, ve veřejné sféře či každodenním životě. Výsledkem je bludný kruh kulturního a ekonomického podřízení“ (s. 21)².

Fraser dále v této kapitole analyzuje aspekty spravedlnosti s ohledem na politickou orientaci, přičemž rozlišuje mezi afirmativní a transformativní politickou orientací, a to jak ve vztahu k přerozdělování, tak ve vztahu k uznání. Jako paradigmatický příklad afirmativní strategie v přerozdělování Fraser uvádí liberální sociální stát, který ve skutečnosti vytváří zneuznání svým zaměřením na pouhé povrchové přerozdělení zdrojů. Naopak jako paradigmatický příklad transformativní strategie jí slouží socialismus, neboť se soustřeďuje na zásadní restrukturalizaci výrobních vztahů a vlastnictví výrobních prostředků. S ohledem na uznání Fraser uvádí jako paradigmatický příklad afirmativní strategie multikulturalismus hlavního proudu, který ponechává nedotčeny symbolické struktury podporující zneuznání opovrhovaných skupin a usiluje pouze o povrchové přerozdělení respektu. Paradigmatickým příkladem transformativní strategie je podle ní dekonstrukce, která destabilizuje zavedené binární opozice a tím také skupinovou diferenciaci. V obou ohledech jsou afirmativní strategie nedostatečné, Fraser proto obhajuje transformativní strategie jak přerozdělování, tak uznání. Nicméně ve svých pozdějších pracích Fraser dochází k závěru, že tato distinkce není absolutní, nýbrž kontextuální, přičemž si zároveň uvědomuje složitou prosaditelnost transformativních strategií. Začíná proto prosazovat koncept „nereformistických reforem“, který „na jedné straně zaručuje identity lidí a uspokojuje některé jejich potřeby – tak, jak jsou interpretovány v exis-

skytla prostor jak pro prezentaci aktuálních otázek a problémů, tak pro veřejnou diskusi ohledně zastoupení žen v politice, která v České republice stále chybí.

KONFERENCE O RODINĚ A VZTAZÍCH / Marcel Tomášek

25. října 2005 se na Edinburské univerzitě uskutečnila konference organizovaná tamějším Centrem pro výzkum rodiny a vztahů (Center for Research on Families and Relationships, CRFR). Účelem konference bylo představit aktuální kvalitativní výzkum v oblasti rodiny a vztahů realizovaný ať již v rámci akademického sektoru, nebo mimo něj badateli a badatelkami v počátcích svého institucionálního působení. Konference měla tři základní sekce, sekci zaměřenou na vztahy mezi rodiči a dětmi a na rodičovství a práci, v jejímž rámci byl jeden z panelů zaměřen výhradně na otcovství, druhá sekce, které předsedala Prof. Lynn Jamieson z CRFR, byla zaměřena na problematiku mládí, přátelství a identit, zahrnovala panel věnovaný speciálně identitě singles a panel, který se soustředil na související otázku měnícího se charakteru vztahů a identit. Právě v rámci tohoto panelu byla prezentována česká problematika, příspěvek Marcela Tomáška (IVRIS FSS MU) „Alone, but not entirely so; the rise of alternatives to traditional relationships in the Czech Republic“ představil výsledky kvalitativního výzkumu nesezdaných a nekohabitujících jednotlivců v ČR. Prezentace především v návaznosti na předešlý panel věnovaný singles způsobila určitý rozruch, především v souvislosti s relativně jednoznačným rozlišením charakteru bariér bránících jednotlivcům v etablování vztahu (ekonomické a kulturní) a přisouzením rozhodující role kulturním faktorům. Právě prezentovaný transformační společenský kontext změn, který činí působení a rozlišení těchto faktorů snazším, za-